

Tilbagetrækning og pension

af Jørn Henrik Petersen og Nina Smith

Prolog

Den tyske demografi udvikler sig i de kommende år ganske drastisk sammenlignet med den danske. Alligevel er det tankevækkende, hvad den internationalt anerkendte demograf James W. Vaupel, direktør for Max Planck Instituttet for Demografi i Rostock, lagde vægt på, da han i september 2004 talte til den socialdemokratiske forbundsdagsfraktion i Berlin.

Vaupel understregede, at de demografiske ændringer over de næste mange årtier ville være omdrejningspunktet for tysk politik. Ethvert medlem af Forbundsdagen ville i hans eller hendes resterende karriere som politiker være optaget af reformer som konsekvens af de fundamentale forandringer i den tyske demografi. Tilbagetræknings-, sundheds-, beskæftigelses- skatte-, bolig-, familie-, uddannelses-, forsknings- og indvandringspolitikken, ja endog udenrigs- og forsvarspolitikken må, ifølge Vaupel, ændres. Som følge af en forholdsvis beskedne satsning på forskning i de demografisk betingede ændringer og deres konsekvenser er mange i den tyske befolkning uden øje for disse udfordringer; men sandheden er, at enhver, der påstår, at Tyskland kan fastholde en status quo situation, enten er et fjols eller en demagog.

Om end den forventede danske udvikling er mindre dramatisk, kan det være meget godt at skrive sig Vaupels pointe bag øre, for også i Danmark vil den befolkningsmæssige udvikling være af betydning for den politiske dagsorden.

Den danske demografi

Siden midten af 1990'erne har der i Danmark – ikke mindst i sammenligning med de forudgående 35 år – været en kraftig stigning i

middellevetiden, og alt tyder på, at der også i fremtiden vil være vækst i livsløbets længde. Denne glædelige konstatering har den uomgængelige konsekvens, at de offentlige udgifter til pensioner og serviceydelser må forventes at stige betydeligt.

Der er flere overordnede demografiske bevægelser, som i de kommende årtier vil sætte sig igennem:

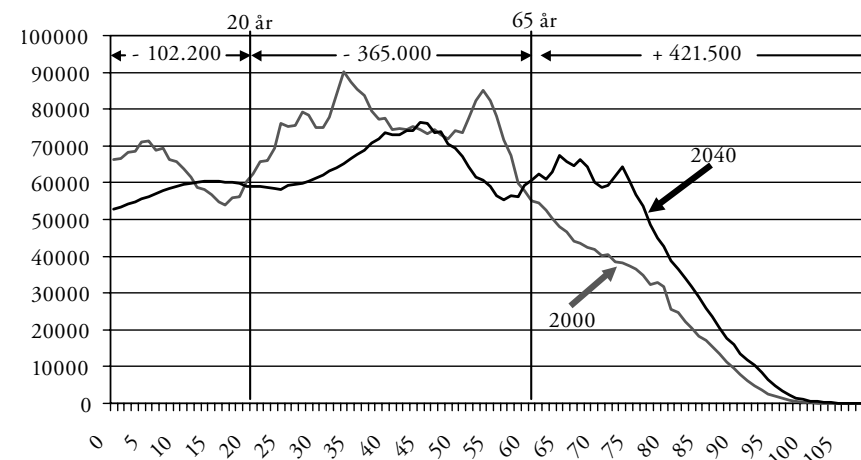
- Der vil være en »ekko-virkning« af de store fødselstal i midten af 40'erne og årene derefter. De store årgange vil over de kommende 20 år betyde en kraftig vækst i antallet af folkepensionister;
- Fra midten af 1960'erne indtrådte et betydeligt fald i fødselshyppigheden. Her kan man også tale om en »ekko-virkning«, men nu drejer det sig om et »negativt« ekko, som vil betyde et faldende antal personer i de erhvervsaktive aldersgrupper;
- Efter stagnationen i middellevetiden fra omkring 1960 har der i det seneste tiår været en stærk stigning, der i sig selv vil trække antallet af folkepensionister i opadgående retning;
- Med en stigende middellevetid for de nuværende erhvervsaktive, når de passerer 65-års alderen, vil antallet af folkepensionister vokse betydeligt over de kommende fem årtier;
- Hertil kommer, at en fortsat voksende middellevetid, når de nu erhvervsaktives børn og børnebørn skal pensioneres, vil medføre en yderligere vækst i antallet af folkepensionister på den anden side af 2050;
- Samtidig med disse aldringsmæssige ændringer vil en forskelligartet fødselshyppighed trække i retning af, at indvandreres og efterkommeres andel af den samlede befolkning øges, hvilket kan forstærke aldringsproblemet, hvis det ikke lykkes at øge indvandrergruppernes erhvervs- og beskæftigelsesdeltagelse.

Aldersstrukturen og arbejdsstyrken

Figur 1 er et billede af den forventede ændring i alderssammensætningen i 2000 sammenlignet med 2040 opdelt på et-års aldersklasser. Den viser ved stort set uændret fødselsadfærd og en forsigtig vurdering af den forventede middellevetid, at der i 2040 vil være knap 425.000 flere personer over 65 år og ca. 365.000 færre personer i aldersgrupperne mellem 20 og 65 år.

En umiddelbar konsekvens af denne udvikling er en reduktion i arbejdsstyrken på ca. 350.000 personer, dvs. et betydeligt fald i den

Figur 1. Aldersfordelingen i 2000 og i 2040

Beregnet på grundlag af Velfærdskommissionens befolkningsfremskrivning

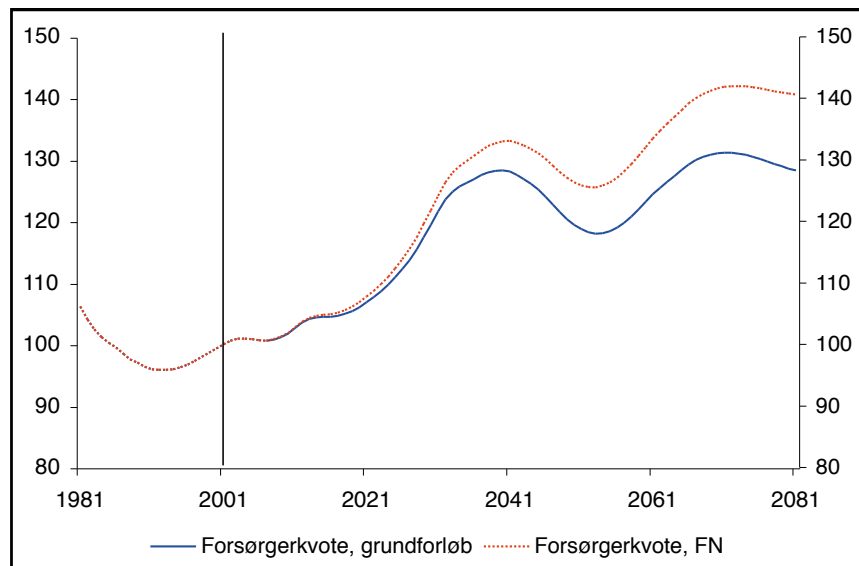
del af befolkningen, som gennem sin beskæftigelse finansierer velfærdsstatens ydelser. Det er et led i velfærdsstatens uskrevne kontrakt: De erhvervsaktive betaler for de samtidige børn og unge samt dem, der har trukket sig tilbage. Det gør de, fordi de en periode forud selv blev forsørget af deres forældre – dem, der nu har trukket sig tilbage. Og det gør de i forventning om, at deres egne børn en periode senere vil bidrage til at finansiere de nu erhvervsaktives pensioner.

Forsørgerbrøken og den sociale kontrakt

Når ældre, midaldrende og unge på denne måde er knyttet sammen, er det let at se, at kontrakten fungerer fint, hvis der ikke sker forskydninger i generationernes relative størrelse. Men det er netop det, der aktuelt og fremadrettet er på spil. Det belyser man ofte ved at kaste et blik på den forsørgerbrøk, som viser antallet af forsørgede i forhold til antallet af dem, der sikrer forsørgelsen.

Figur 2 viser udviklingen i forsørgerbrøken i et såkaldt grundforløb og under de antagelser, som FN's statistiske kontor i Geneve lægger til grund, hvor middellevetiden forventes at være noget højere, end hvad der antages i Velfærdskommissionens grundforløb. I begge tilfælde ser vi et forløb, hvor forsørgerbrøken er stigende, hvor der indtræder to »pukler«, og hvor forsørgerbrøken gradvis vil blive stabiliseret på et

Figur 2. Den demografiske forsørgerbrøk (0-14+65>)/(15-64) i grundforløbet og under FN's antagelser

Kilde: Velfærdskommissionens befolkningsfremskrivning og FN (2004).

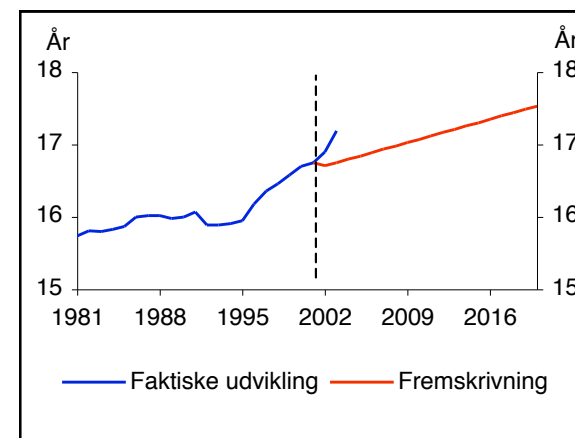
højere niveau, der selvsagt er størst, når man anvender FN's mere middeleveltidsvenlige antagelser.

Den grundlæggende forskel vedrører middeleveltiden. I grundforløbet er anvendt den middeleveltid, der fremgår af de beregninger professor Niels Haldrup, Aarhus Universitet gennemførte for Velfærdskommissionen. FN opererer med en højere værdi, og lægger man den middeleveltid til grund, der kan fremskrives som udtryk for det »bedst mulige« baseret på historiske data over de sidste 160 år, får man et endnu mere optimistisk billede set ud fra levetidsperspektivet, men med drastiske konsekvenser for den offentlige sektors finanser. Tabel 1 illustrerer mulige antagelser. Det viser, at middeleveltiden er den store usikkerhedsfaktor i vurderingen af det fremtidige forløb, og det antyder, at Velfærdskommissionens analyser hviler på et forsigtigt skøn.

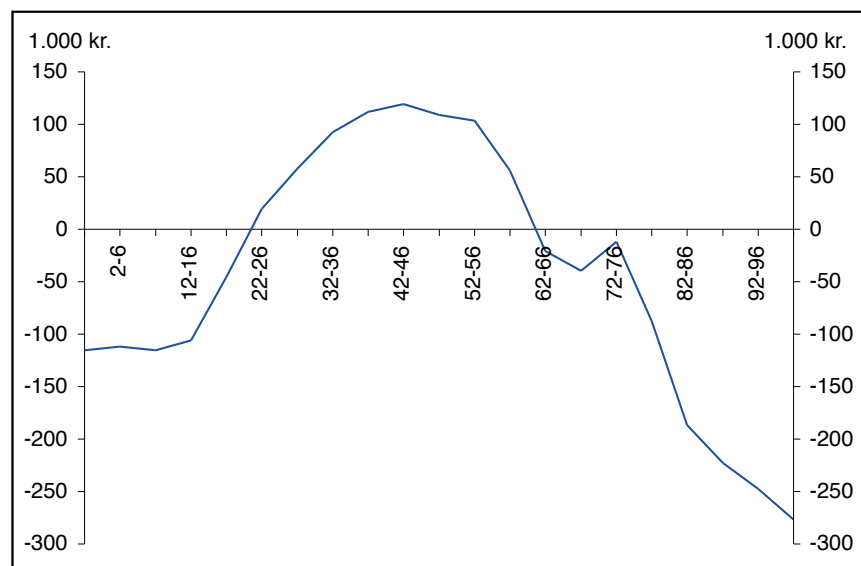
Tabel 1. Middeleveltidsforventninger i tre scenarier					
Niels Haldrups og Velfærdskommissionens estimat		FN's antagelse		'Bedst mulige' baseret på historiske forløb	
2000-2040					
mænd	kvinder	mænd	kvinder	mænd	kvinder
+3,4	+3,6	+4,9	+5,7	+8,8	+9,6
2040-2080					
+2,2	+4,4	+4,4	+4,4	+8,8	+8,8

Figur 3 viser for en 65-årig den faktiske udvikling af restlevetiden sammenholdt med en fremskrivning baseret på Niels Haldrups beregninger. Noget kunne tyde på, at FN's forventninger i højere grad vil vise sig at modsvare virkelighedens udvikling. Den senest registrerede restlevetid for 2004 er på niveau med grundforløbet's tal for 2013, dvs. der er indtil videre tale om en kraftig undervurdering af restlevetiden i Velfærdskommissionens fremskrivning.

Figur 3. Udvikling i restlevetid for en 65-årig

Figur 4. Gennemsnitlige nettobidrag til den offentlige sektor, 2001, opdelt på 1-års aldersgrupper

Anmærkning: Det gennemsnitlige nettobidrag for aldersgrupperne 67-76 år er højere end for omkringliggende aldersgrupper pga. tekniske forudsætninger i DREAM vedrørende placeringen af skat og arveafgift på kapitalpensioner.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af DREAM-modellen.

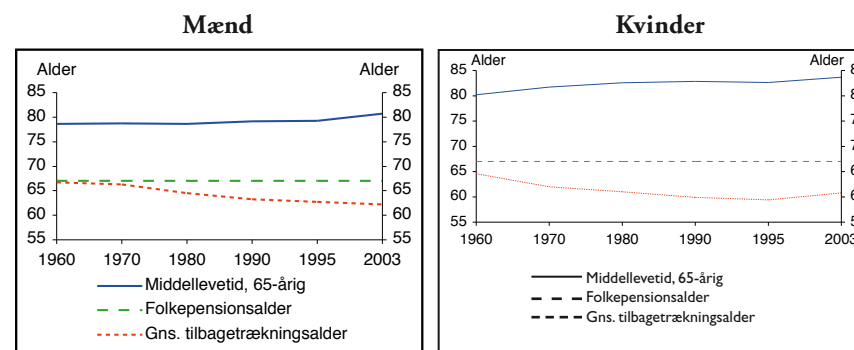
Det økonomiske problem

Sammenholder man den enkelte årgangs nettomellemværende med det offentlige i 2001, jfr. figur 4, med den demografiske udvikling i figur 1, kræver det ikke megen hovedregning at se, at det offentliges budget i fremtiden ikke vil hænge særlig godt sammen, hvis de nuværende ordninger opretholdes ud i fremtiden. I 2040 vil der være knap 350.000 færre i de erhvervsaktive aldre, hvor man i 2001 i gennemsnit bidrog med knap 100.000 kr. netto pr. år til den offentlige sektor. De vil yde et bidrag, der i 2001 kr. er ca. 35 mia. kr. mindre, mens ca. 400.000 flere over 65 år, som i 2001 i gennemsnit modtog omkring 150.000 kr. pr. år, vil koste omkring 60 mia. kr. Det er indlysende, at det skaber et problem.

Hvad kan vi gøre?

Når kontraktens forudsætninger brydes, som det uomgængeligt vil ske, er konsekvensen, enten at skatten på de (færre) erhvervsaktive sættes op, at ydelserne til dem, der har trukket sig tilbage sættes ned, eller at man

Figur 5. Stigende levetid – tidligere tilbagetrækning

Kilde: Velfærdskommissionen 2005.

kombinerer de to muligheder. Men der er også en anden mulighed, hvis man i stedet fokuserer på beskæftigelsen. Hver for sig og ikke mindst i samspil vil følgende fire forhold bidrage til en løsning:

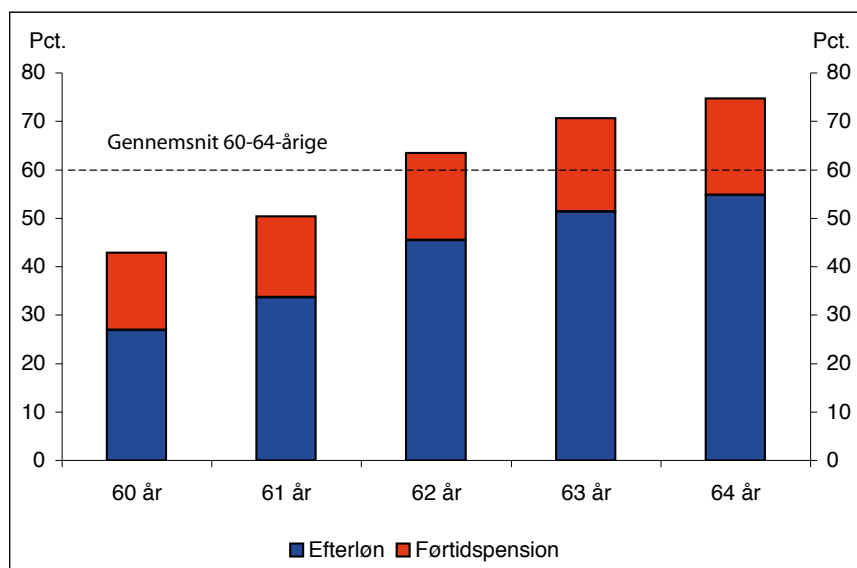
- de unge kommer tidligere på arbejdsmarkedet,
- de ældre trækker sig senere tilbage fra arbejdsmarkedet,
- de erhvervsaktive yder en større arbejdsindsats,
- flere engagerer sig i erhvervsaktivitet.

Dette bud på en løsning er så meget mere begrundet, fordi det i et både menneskeligt og økonomisk perspektiv er absurd, at en stadig større del af livsløbet tilbringes uden for det arbejdsliv, der for de fleste er med til at give den enkelte identitet, netværk osv., og som er den reelle kilde til sikring af det finansielle grundlag bag velfærdsstaten, som vi kender den.

Levetidsjustering af folkepensionsalderen

Som den uskrevede kontrakt er udmøntet i en række tilbagetrækningsordninger, betyder en øget middellevetid, at det længere liv er et liv på pension. Flere leveår betyder flere år som pensionist. Figur 5 viser, at den gennemsnitlige pensionsperiode siden 1960 er øget med knap 7 år for både kvinder og mænd. Det bryder balancen mellem antallet af dem, der modtager, og antallet af dem, som aktuelt yder. Det er derfor et nærliggende bidrag til kontraktens sikring på det længere sigt at justere folkepensionsalderen i takt med levetidens udvikling.

Figur 6. Andel (%) af 60-64 årige, der har forladt arbejdsstyrken på efterløn eller førtidspension

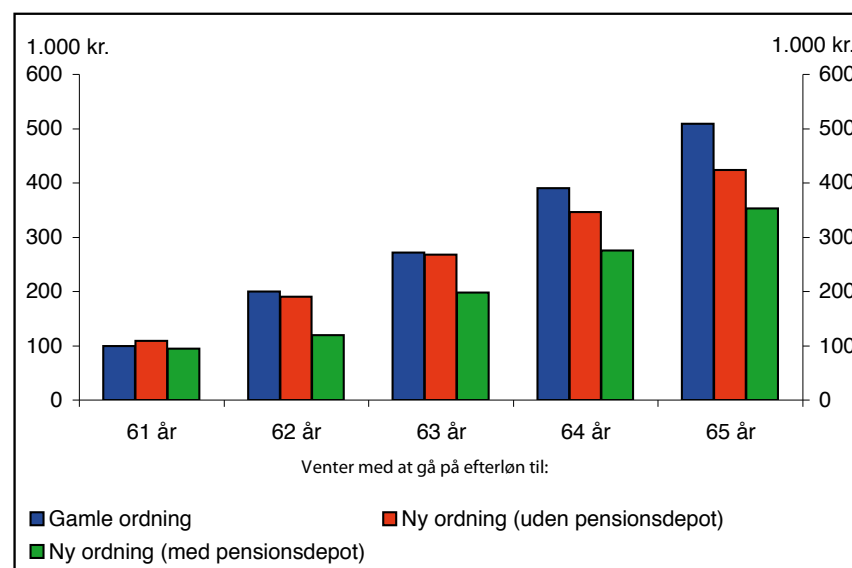

Det har betydelige fordele at tilpasse folkepensionsalderen til middellevetidens udvikling. Automatikken sikrer, at systemet er robust over for ændringer i levetiden. Der opnås en jævn og gradvis stigning i pensionsalderen, og det signaleres, at den »naturlige« tilbagetrækningsalder ændrer sig med levealderen.

Umiddelbart kan man synes, at løsningen må være at lade pensionsalderen følge den fremtidige udvikling i den forventede restlevetid for en 65-årig. Men det vil ikke være tilstrækkeligt. Dels fordi vækst i levealderen øger forsørgelsesudgifterne for dem under pensionsalderen, der ikke er i stand til at arbejde, og dels fordi stigende levealder samtidigt øger trækket på serviceydelse. Derfor har Velfærdskommissionen foreslået, at pensionsalderen fra 2013 øges med 1 måned om året, og at vækstfaktoren revurderes f.eks. hvert femte år.

Desuden vil en ændret tilgangsalder til folkepension ikke forslå meget, fordi godt 70 pct. allerede har trukket sig ud af arbejdsmarkedet før 65-års alderen. Figur 6 viser den andel af de enkelte aldersklasser mellem 60 og 64 år, der enten er på efterløn eller førtidspension. Skal den uskrevede kontrakt gøres robust, må der derfor også pilles ved efterlønsordningen.

Figur 7. Akkumuleret tab af efterløn efter skat, hvis overgangen udskydes til efter det 60ende år

Efterlønsordningen

Der er selvsagt mange årsager til, at den enkelte vælger at trække sig (tidligt) tilbage fra arbejdsmarkedet; men når al krudtrøg i den diskussion har lagt sig, står det tilbage, at tilbagetrækning forudsætter et forsørgelsesgrundlag. Der er en klar sammenhæng mellem de økonomiske muligheder for at trække sig tilbage og det faktiske tilbagetrækningsmønster. Efterlønnen giver en stor økonomisk tilskyndelse til tidlig tilbagetrækning og forstærker derfor »truslen« mod den sociale kontrakt. Det gør den, fordi den giver en forholdsvis høj dækning, og det gør den, fordi udsættelse af tilbagetrækning koster noget, selv efter 1999 reformen af efterlønnen. Man kan næsten sige, at der er tale om en implicit skat på erhvervsaktivitet, der øges for hvert år, den enkelte venter med at trække sig tilbage. Tabet ved at udskyde tilbagetrækningen vokser, som det ses af figur 7, med alderen, og det giver i sagens natur en stærk tilskyndelse til tidlig tilbagetrækning.

At pille ved efterlønsordningen rejser selvsagt to spørgsmål. Hvordan ligger det med de problemer, der er en følge af nedslidning? Og er der reelt beskæftigelse for de ældre årgange?

Nedslidningsproblemet

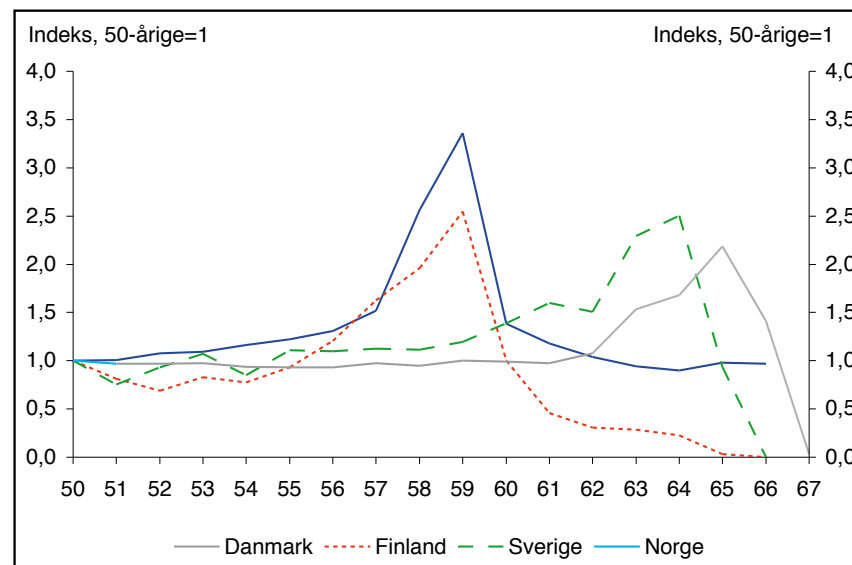
Kigger man på forbruget af sundhedsydelse (medicinudgifter, sengedage på hospital, læge- og speciallægebesøg), modtagelse af sygedagpenge, andel med langvarig sygdom, selvvalderet helbred og årsager til tilbagetrækning, tyder alt på, at efterlønsmodtagernes helbredstilstand generelt set er omtrent den samme som hos dem, der fortsætter med at arbejde. Derimod har førtidspensionisterne en ringere sundhedstilstand. På den anden side er der ikke tvivl om, at nogle har undladt at søge førtidspension, hvis de har været i eller tæt på efterlønsalderen. Der er således tale om et markant fald i den andel, de over 55-årige udgør blandt førtidspensionisterne, hvilket med stor sandsynlighed må tilskrives efterlønnen. Med baggrund i fire forskellige analyser og med inddragelse af vurderinger fra Det økonomiske Råd og Finansministeriet har Velfærdscommissionen skønnet, at 15 pct. af de potentielle efterlønsmodtagere vil kunne få førtidspension og 5 pct. fleksjob, ligesom der må forventes en vis stigning i antallet af modtagere af sygedagpenge.

Hvis efterlønnen gradvis afskaffes, melder spørgsmålet sig, om der er grund til at indrette mere målrettede ordninger for dem, som er nedslidte, og om der kan findes generelle kriterier, der kan give folk ret til en førtidig pensionering pga. nedslidning, uden at man skal igennem en individuel visitering, som det er tilfældet med førtidspension og fleksjob. Velfærdscommissionen har derfor undersøgt, om det ved hjælp af objektive kriterier som uddannelse, arbejde i bestemte brancher og forudgående antal år på arbejdsmarkedet er muligt at udvikle en førtidig tilbagetrækningsordning til personer med et højt forbrug af sundhedsydelser i aldersgruppen 60-64 år, som fem år tidligere var erhvervsaktive. Konklusionen er, at der ikke meningsfyldt kan bestemmes sådanne objektive kriterier. Kendte ordninger som sygedagpenge, førtidspension og fleksjob er bedre i stand til at »fange dem op«, hvis helbred svigter i begyndelsen af 60-års alderen.

Beskæftigelsesproblemet

Det er en velkendt erfaring, at der forud for det dominerende tilbagetrækningstidspunkt optræder en »ledighedspukkel«, jf. det billede af forholdene i de nordiske lande, der er gengivet i figur 8. Hvis efterlønsordningen ikke eksisterer, må det antages, at ledighedspuklen forskydes mod højre. Samtidig må det dog i fremtiden forventes, at tilbagetrækningsmønstret i mindre grad vil være koncentreret omkring en bestemt alder. De fremtidige ældre vil i højere grad selv have sparet op til deres pension, og pensionsdækningen vil derfor afhænge

Figur 8. Ledighed for ældre i de nordiske lande

Anmærkning: Danmark: Gennemsnit for årene 2000-2003. Sverige: Gennemsnit for årene 2001-2004. Finland: 2001. Norge: 2004
Kilde: Danmark : Danmarks Statistik (Registerbaseret arbejdsstyrkestatistik). Sverige : Særkørsel fra Eurostat. Finland : OECD, Ageing and Employment Policies, 2004. Norge : Særkørsel fra Eurostat. Statistiske sentralbvrå og oplysninger fra det norske arbejdsdirektorat (AETAT).

af tilbagetrækningstidspunktet. Det er derfor meget tænkeligt, at ledighedspuklen gradvis udglattes.

Det er et udbredt argument blandt folk – uden for den økonomiske faggruppe – at en stigning i de ældres arbejdsudbud f.eks. som følge af øget tilbagetrækningsalder bare fører til øget ledighed blandt de ældre. Økonomisk teori og den historiske erfaring siger det modsatte, nemlig at beskæftigelsen på længere sigt følger udviklingen i arbejdsstyrken. Det sidste afhænger imidlertid meget af konjunktursituationen. Hvis ændringer i arbejdsstyrken fuldt ud skal slå igennem i øget beskæftigelse, må der være et »vist pres« på arbejdsmarkedet, dvs. mangel på arbejdskraft. Men netop den forventede demografiske udvikling trækker i retning af, at senere tilbagetrækning vil resultere i højere beskæftigelse.

Udfasning af efterlønnen

Skal den uskrevne sociale kontrakt mere eller mindre friktionsløst kunne fungere også i fremtiden, er en gradvis afskaffelse af efterlønnen

(sammen med de unges tidligere entre på arbejdsmarkedet, en højere beskæftigelsesfrekvens for indvandrere og stærkere tilskyndelser til beskæftigelse overhovedet) et godt bidrag til en løsning. Afskaffelsen skal foregå over en årrække af hensyn til den enkeltes planlægningshorisont, den gradvise udbygning af arbejdsmarkedspensionerne og tilpasningen på arbejdsmarkedet.

Derfor foreslår Velfærdskommissionen, at den tidligste efterlønsalder øges med 4 måneder om året fra 2009, at indbetalingerne til ordningen samtidigt standses, at ydelsesstrukturen bevares, så længe tidligste efterlønsalder er under 62 år, hvorefter den fastsættes til 91 pct. af dagpengeniveauet for alle, at modregningsreglerne for pensioner tilsvarende fastholdes, så længe tidligste tilgangsalder er under 62 år, at den skattefrie præmie for senere tilbagetrækning bibeholdes, og at ordningen lukkes, når den maksimale efterlønsperiode er reduceret til et år, dvs. i 2029. Samtidig foreslår Velfærdskommissionen, at levetidsjustere folkepensionsalderen. Fra 2013 øges folkepensionsalderen med 1 måned om året, og derefter vurderes det løbende, f.eks. hvert 5. år, på basis af udviklingen i levetiden, om der fremefter er behov for en hurtigere eller langsommere justering af folkepensionsalderen.

Virkningerne af de to løsningsforslag vil være, at gruppen af efterlønsmodtagere og folkepensionister reduceres, mens antallet af førtidspensionister og sygedagpengemodtagere vil vokse. Beskæftigelsen vil stige markant frem mod 2040 og give et betydeligt bidrag til sikring af den uskrevne kontrakt. Beskæftigelsesstigningen drives i de første år især af udfasningen af efterlønnen. Senere får levetidsjusteringen en voksende betydning.

Pensionssystemet

Det danske pensionssystem har tre dele. For det første er der folkepensionen, som giver en basal grundsikring for alle. For det andet er der de obligatoriske opsparingsbaserede ordninger, der medvirker til at sikre en passende kompensation for den erhvervsindkomst, som på et vist tidspunkt hører op. Og for det tredje er der de privattegnede pensionsordninger, som tilpasser pensionsydelsen til den enkeltes ønsker.

Opsparingsordninger er vigtige af mange grunde. Dels fordi de både direkte og indirekte aflaster presset på folkepensionen, dels fordi de ikke i samme grad som skattefinansieringen virker negativt på tilskyndelsen til beskæftigelse, og dels fordi de tilskynder til senere tilbagetrækning. Endelig sikrer opsparingsordninger, at de generationer, som skal nyde

godt af stigende levetid, også er dem, der finansierer omkostningerne ved stigende levetid. Omvendt tager det mange år at opbygge disse ordninger. Det er først om ca. 60 år, at alle ansatte på LO/DA området vil have indbetalt over et helt liv med mindst 9 pct. af lønindkomsten.

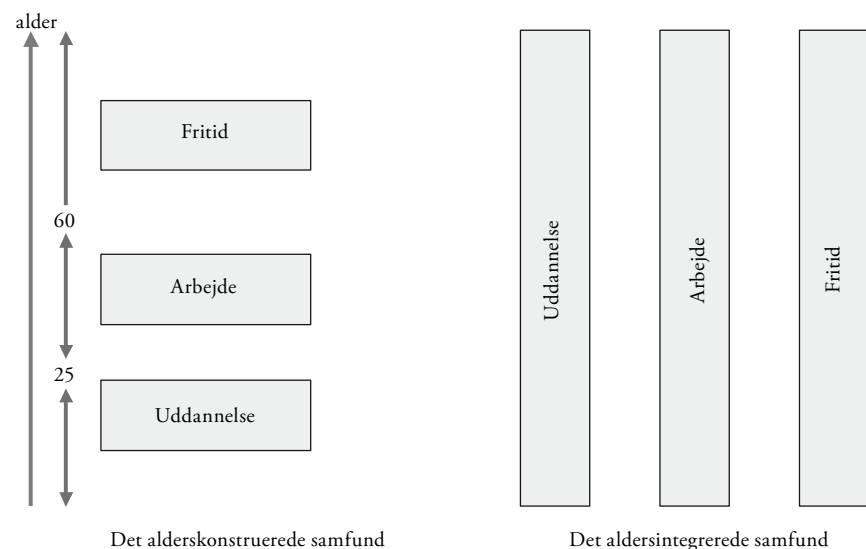
En nærmere analyse af ordningerne viser bl.a., at knap 1/3 er dækket ved meget små eller slet ingen indbetalinger, og at ordningerne typisk er indrettet, så ydelserne udgør en aftagende andel af de samlede pensionsudgifter, jo ældre pensionisten er. En stor gruppe står således uden supplerende pensionsdækning, hvilket skaber risiko for en voksende ulighed blandt pensionisterne. Udbetalingerne er koncentreret i begyndelsen af pensionisttilværelsen, hvilket med stigende middellevetid betyder faldende indkomst med voksende alder. Begge dele er et problem, der kalder på en løsning.

For at modvirke en voksende ulighed blandt fremtidens pensionister, foreslår Velfærdskommissionen, at der indføres en obligatorisk pensionsopsparing for dem, der ud over ATP opsparer mindre end f.eks. 6 pct. af deres bruttoindkomst. Ordningen finansieres med 1/3 fra den forsikrede og 2/3 enten fra arbejdsgiver eller det offentlige, mens selvstændige betaler hele beløbet selv. Kun folkepensionister, modtagere af SU og personer, der har valgt at stå helt uden for arbejdsmarkedet, skal være undtaget. Hvis ordningen alene skal sikre alderdomsdækning, modsvarer den i praksis de generelle arbejdsmarkedspensioner, som også dækker invaliditet. Opsparingen skal placeres som livrente for at undgå med alderen faldende udbetalinger. I øvrigt bør der generelt gennemføres regler, som sikrer, at et minimum af al pensionsopsparing placeres i livrenter eller livsvarige pensionsydelser, så der ikke udvikles et indkomstmæssigt proletariat blandt de ældste ældre.

Derudover foreslår Velfærdskommissionen, at en række specielle særordninger for ældre fjernes. Udgangspunktet for Velfærdskommissionen er, at de egentlige forsørgelsesydelser, der stilles til forskellige befolkningsgruppers rådighed, skal gøre det muligt at opretholde en acceptabel levestandard uden supplerende særordninger. Der bør ikke diskrimineres f.eks. med alder som kriterium. Der bør m.a.o. sikres en større ligestilling på tværs af aldre. Derved opnås også en større gennemsigtighed med hensyn til, hvad forskellige grupper modtager, og særordningernes sært forvridende virkninger på forbrugsmønstret ophæves. Samtidigt kan det medvirke til at sikre en mere »retfærdig« fordeling af ydelserne inden for den enkelte befolkningsgruppe.

Derfor bør de specielle ydelser til folkepensionister med virkning fra

Figur 9. Det alderskonstruerede vs. det aldersintegrerede samfund

f.eks. 2010 og evt. med en gradvis udfasning fjernes. Det drejer sig om varmetillæg, personlige tillæg, tillæg for højt kommuneskatteniveau, transporttillæg, licensrabat og andre offentligt finansierede rabatordninger. Samtidig bør boligydelsen ændres, så den følger de samme regler som boligsikringen, ligesom den aldersbetingede reduktion i ejendomsværdiskatten udfases. Til gengæld skal folkepensionens grundbeløb, pensionstillægget og den supplerende pensionsydelse øges. Disse omlægninger vil sammen med forslaget om obligatorisk pensionsopsparring betyde en væsentligt bedre målretning mod de pensionister, der har de laveste indkomster. Stigningen i den supplerende pensionsydelse og pensionstillægget giver en langt bedre målretning end boligydelsen. Hertil kommer, at den sammensatte beskatning (indkomstskat plus aftrapning af en række ydelser) vil få en anden profil, som i langt højere grad stimulerer til pensionsopsparring.

Et videre perspektiv

Der er, som vi har set, gode argumenter for en folkepensionsalder, der justeres med stigningen i middellevetiden; men på længere sigt er det værd at overveje mere radikale reformer.

Samfundsstrukturene har kun i begrænset – om nogen – udstrækning tilpasset sig ændringerne i middellevetiden. Man kan tale om en socialstrukturel forsinkelse, der har betydet, at den sociale struktur ikke er gearret til de højere aldersklassers mere udprægede robusthed og funktionsevne. Man kan næppe forestille sig et 21. århundrede, hvor et stadigt stigende antal duelige, motiverede og potentielt produktive »ældre« skal leve med en tom rollestruktur. Det grundlæggende politiske spørgsmål vil da blive, hvordan man overvinder den socialstrukturelle forsinkelse. Hvordan man bevæger sig fra det »alderskonstruerede« til det »aldersintegrerede« samfund.

Figur 9 trækker to idealtyper i den Max Weber'ske forstand op. Det alderskonstruerede samfund knytter med kronologisk alder som kriterium en en-til-en relation mellem alder og specifikke roller som uddannelsessøgende, arbejdende, tilbagetrukket. Det afspejler i ikke ringe grad et førtidigt samfund, hvor mange døde, før tilbagetrækning overhovedet blev aktuel. Det kan endog hævdes, at samfundet over de seneste årtier har skærpet sin alderskonstruerede karakter, der – hvad dem i de højere aldersklasser angår – bygger på en (falsk) antagelse om det generelle og uundgåelige funktionstab som ledsagefænomen til vækst i kronologisk alder. Selvfølgelig kan man betegne denne praksis som praktisk, institutionaliseret i den enkeltes liv og i det store og hele bredt accepteret – selv om den i stigende grad virker ulogisk. Dette så meget mere fordi den periode, den enkelte tilbringer forud for sin entre på arbejdsmarkedet, er blevet forlænget, hvilket samlet betyder, at den andel af livsløbet, man gennemsnitligt er erhvervsaktiv, har været og er under afkorting. Livet har ændret sig og ændrer sig fortsat, mens de sociale strukturer halter efter.

I det aldersintegrerede samfund er aldersgrænserne nedbrudt, og der foreligger i alle sociale strukturer – uddannelse, arbejde, fritid osv. – muligheder for alle uanset kronologisk alder. Aldersdiskriminationen er definitivt brudt, og samtidig sker der noget andet. Når alle »rollevalg« er åbne for de ældre, opstår der også »frigørende« muligheder for andre. De vil kunne frigøres fra det pres, der er en følge af, at mennesker i visse kronologisk afgrænsede aldersintervaller »tvinges« ind i flere samtidige og spændingsfyldte roller: arbejde, familiedannelse, børneopdragelse, etablering af hjem, fritid, uddannelse. Der åbnes for en omdannelse af livsløbet, så rollerne i højere grad kan varetages simultant uden det pres, der er en følge af en aldersbestemt »hovedrolle«, og det åbner for en bedre mulighed for finansiering af

velfærdssamfundet, fordi ingen sættes udenfor de roller, der muliggør en bredspektret skattebase.

En fastholdelse af status quo er svaret på spørgsmål, der var relevante for en generation eller to siden. De løsninger, vi har skitseret, er svar på et aktuelt sæt af problemer; men svaret på de fremtidige udfordringer ligger i arbejdet med det skitserede videre perspektiv, hvor aldersgrænserne systematisk brydes ned. Det illustrerer den banale pointe, at et velfærdssamfund altid er et samfund i forandring. Tiderne skifter, ydre omstændigheder ændres, og det er ikke særligt overraskende, at også de velfærdsstatslige institutioner må forandres. Sådan har det altid været, sådan er det, og sådan vil det også være i fremtiden.